

Εισαγωγικό σημείωμα

Υπάρχει ένας κλασικός, επώδυνος γρίφος που συμπυκνώνει τη λογική-εγγενή αντίφαση κάθε απόπειρας κοινωνικού μετασχηματισμού αλλά καταδεικνύει τη σχέση κοινωνικής αλλαγής και παιδείας: πώς αλλάζουν οι συνειδήσεις των ανθρώπων, όταν για αυτό χρειάζονται κοινωνικές αλλαγές σε επίπεδο θεσμών, δομών, ιδεών και εντέλει παιδείας, που με τη σειρά τους όμως για να πραγματοποιηθούν πρέπει πρώτα οι άνθρωποι να συνειδητοποιηθούν, να μετατραπούν δηλαδή σε συνειδητά δρώντα υποκείμενα;

Ο διαφωτιστής ριζοσπάστης φιλόσοφος Ρουσό (Rousseau), θέλοντας να επιλύσει αυτή την αντίφαση εισάγει θεωρητικά την έννοια του μεταβατικού νομοθέτη, ενός ουσιαστικού παιδαγωγού που θα συγκροτήσει το απαραίτητο πλαίσιο διαπαιδαγώγησης και παραγωγής των συνειδητοποιημένων υποκειμένων της νέας κοινωνίας. Ακολουθώντας τη ρουσοϊκή παράδοση, οι πρώιμοι κομμουνιστές της Γαλλικής Επανάστασης Μπαμπέφ, Μπουαναρρότι (Babeuf και Buonarroti), Μπλανκί θα θεωρήσουν ότι κρίνεται απαραίτητη μια μεταβατική περίοδος παιδαγωγικής προετοιμασίας των μαζών πριν την οριστική οικοδόμηση της νέας κοινωνίας. Ο Μαρξ θα επεξεργαστεί περαιτέρω αυτή τη διαλεκτική σχέση επανάστασης-παιδαγωγικής μέσω της περίφημης έννοιας της δικτατορίας του προλεταριάτου ως συλλογικού μεταβατικού νομοθέτη.

Η παιδεία είναι πάντοτε βαθιά πολιτικό ζήτημα είτε προσεγγιστεί ως μέσο χειραφέτησης, είτε ως μέσο πειθάρχησης και χειραγώγησης του αστικού κράτους.

Το εκπαιδευτικό σύστημα στην αστική κοινωνία αποτελεί τα κατεξοχήν πεδίο αναπαραγωγής των καπιταλιστικών σχέσεων και ιεραρχήσεων, συντελώντας πρωτίστως στην ομαλή κοινωνικοποίηση και την παραγωγή των κατάλληλων τύπων πολίτη που αποδέχεται ως φυσική κατάσταση την καπιταλιστική πραγματικότητα.

Ταυτόχρονα, η καπιταλιστική εκπαίδευση παρέχει τις απαραίτητες γνώσεις και δεξιότητες στο πλαίσιο του καταμερισμού εργασίας, εργαλειοποιεί και εμπορευματοποιεί τη γνώση, έτσι ώστε να παρέχει το κατάλληλο γνωσιακά, σωματικά και ψυχολογικά υλικό στο κεφάλαιο. Με αυτή την έννοια, η εκπαίδευση στον καπιταλισμό, αναδιρθρώνεται και μετασχηματίζεται αποκρυσταλλώνοντας αφενός κοινωνικούς συσχετισμούς, αφετέρου τις προτεραιότητες και τις ανάγκες του κεφαλαίου ως κυρίαρχης κοινωνικής σχέσης.

Σε αυτό το πνεύμα μιας πολυδιάστατης προσέγγισης της παιδαγωγικής/εκπαιδευτικής διαδικασίας: ως πεδίου κοινωνικής διαπάλης, ως μηχανισμού αναπαραγωγής της αστικής κυριαρχίας αλλά και ως δυναμικού μέσου χειραφέτησης, εντάσσεται το αφιέρωμα των *Τετραδίων Μαρξισμού* στην εκπαίδευση/παιδεία.

Σκοπός μας είναι να αναλύσουμε τις εκπαιδευτικές αναδιρθρώσεις της εποχής μας συσχετίζοντάς τες με τις φάσεις της καπιταλιστικής συσσώρευσης και τις κοινωνικές αντιστάσεις, να αναδείξουμε πτυχές της κριτικής παιδαγωγικής και να σκιαγραφήσουμε το δρόμο μιας χειραφετητικής και απελευθερωτικής

παιδείας, που συμβάλλει στην κομμουνιστική προοπτική.

Το αφιέρωμα ξεκινά με το άρθρο των Γρόλλιου-Γούναρνι που πραγματεύεται αναλυτικά το ρεύμα της κριτικής παιδαγωγικής στις ΗΠΑ. Οι συγγραφείς εντάσσουν τη θεωρητική συνεισφορά του στο ιστορικό-κοινωνικό πλαίσιο της εποχής του (δεκαετία του 1980) και αναλύουν τον τρόπο με τον οποίο ενσωμάτωσε τα κινήματα αμφισβήτησης της προηγούμενης ιστορικής περιόδου, τους μετασχηματισμούς της παραγωγής και της κοινωνικής αναπαραγωγής αλλά και την ήττα που σηματοδότησε η επέλαση του νεοφιλελευθερισμού.

Στη συνέχεια καταγράφουν με οξυδερκή και κριτικό τρόπο, τον εσωτερικό διάλογο ανάμεσα στους εκπροσώπους τους και το πώς η ανάπτυξη του ρεύματος κατά τις επόμενες δεκαετίες αποτύπωσε τις κοινωνικές-ιδεολογικές και πολιτικές μεταποίσεις.

Ωστόσο, οι συγγραφείς ξεκάθαρα διατυπώνουν τη θέση ότι ανεξάρτητα από τις διαφορές των στοχαστών, ανεξάρτητα από τις υπαναχωρήσεις σε βασικές αρχές του ρεύματος, η κριτική παιδαγωγική διατηρεί ως κοινό-κύριο στοιχείο της την κριτική στις νεοφιλελεύθερες αναδιαρθρώσεις και συνεπώς δεν μπορούν επιμέρους μέθοδοι και παραδοχές της να χρησιμοποιηθούν σαν μέσο νομιμοποίησης της νεοσυντηρητικής καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης.

Ακολουθεί στο ίδιο πνεύμα αναλυτικής-κριτικής παρουσίασης, το άρθρο του Γρόλλιου για το έργο του σπουδαίου παιδαγωγού Freire με έμφαση στην έννοια και πρακτική του σχεδιασμού του αναλυτικού προγράμματος. Η προσέγγιση του Freire εντάσσεται στο κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο της, αναδεικνύονται οι βασικές παραδοχές της και η κριτική διάστασή της: για τον Freire το παιδαγωγικό πρόγραμμα, το περιεχόμενο της διδασκαλίας, οφείλουν να έχουν υλικότητα και ιστορικότητα, να αποτυπώνουν και να αναπτύσσονται δηλαδή στην υπάρχουσα πραγματικότητα των υποκειμένων που θέλουν να μάθουν. Ασκώντας κριτική στην αυθεντία του

διδάσκοντα και στη γνώση που έρχεται απ' έξω ο Freire κατανοεί την παιδαγωγική διαδικασία ως μέσο αυτογνωσίας και χειραφέτησης που προκύπτει από την έρευνα των θεμάτων που απασχολούν τα υποκείμενα της μάθησης και τη διαρκή αλληλεπίδραση παιδαγωγού-μαθητή.

Ο επιστημονικός σχεδιασμός του διδακτικού περιεχομένου μέσω ερευνών, η ποικιλία στις πηγές και τις μεθόδους μάθησης, η διαλεκτική σχέση κοινωνικού μετασχηματισμού και εκπαίδευσης, η δυνατότητα εφαρμογής της θεωρίας του Freire, την καθιστούν ιδιαίτερη γόνιμη και χρήσιμη στην εποχή μας.

Το αφιέρωμα συνεχίζεται με δύο μεταφρασμένα άρθρα που αποτελούν μαρξιστικές προσεγγίσεις του καπιταλιστικού εκπαιδευτικού συστήματος και του ρόλου του ως μηχανισμού αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων και της σχέσης των κοινωνικών τάξεων με το εκπαιδευτικό σύστημα.

Στο άρθρο του Χιλ (Hill) αναλύεται η σχέση ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις, την κοινωνική διαστρωμάτωση και την εκπαίδευση. Αρχικά ο συγγραφέας πραγματοποιεί μια συγκριτική ανάλυση του εννοιολογικού περιεχομένου των κοινωνικών τάξεων από τη βεμπεριανή και τη μαρξιστική σκοπιά και στη συνέχεια παρουσιάζει κριτικά τις βασικές παραδοχές της μαρξιστικής ανάλυσης των κοινωνικών τάξεων. Ο Χιλ εστιάζει στις κρίσιμες έννοιες της ταξικής συνείδησης, των εσωτερικών διαφοροποιήσεων των τάξεων, οριοθετούμενος από μηχανιστικές οικονομίστικες αναγωγές. Εξειδικεύει την ανάλυση του καταγράφοντας τις μαρξιστικές αναλύσεις για το ρόλο και τη σημασία της εκπαίδευσης στην καπιταλιστική κοινωνία εκκινώντας από κλασικούς στοχαστές των αρχών του 20ού αιώνα και μεταγενέστερους θεωρητικούς. Ο συγγραφέας δίνει έμφαση στις έννοιες της ηγεμονίας, του πολιτικού κεφαλαίου, αναλύει τις μορφές που λαμβάνει η περίφημη σχέση βάσης-εποικοδομήματος καταγράφοντας τον ιδεολογικό, οικονομικό και πολιτικό ρόλο των εκπαιδευτικών μηχανισμών/θεσμών. Τέλος, παρουσιάζοντας τις δύο

βασικές εκδοχές νεομαρξισμού, ο Χιλ ασκεί κριτική στη σχετικοποίηση της έννοιας της τάξης στο πλαίσιο μεταμορφώνων προσεγγίσεων, καταδεικνύοντας την ταξικότητα των εκπαιδευτικών αναδιρθρώσεων της εποχής μας.

Στο επόμενο κείμενο, συναφούς θεματικής, ο Γουέιν Άου (Wayne Au) εξετάζει τον ρόλο της εκπαίδευσης στην παραγωγή και αναπαραγωγή των καπιταλιστικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση. Το άρθρο αναλύει τη σχέση οικονομίας και κράτους, και κυρίως της εκπαίδευσης ως κρατικού μηχανισμού, θέλοντας να αναδείξει πέρα από την κριτική, τη θετική διάσταση της δράσης των συνειδητών υποκειμένων ως αναγκαίου όρου του κοινωνικού μετασχηματισμού. Υπερασπιζόμενος την υλιστική-διαλεκτική ανάλυση της εκπαίδευσης, ως συγκροτητικό στοιχείο της μαρξιστικής ανάλυσης ο συγγραφέας «συνομιλεί» με τις κριτικές στον μαρξιστικό επιστημολογικό/μεθοδολογικό υπόδειγμα, η οποία παρήγαγε εν μέρει τη στροφή της κριτικής παιδαγωγικής θεωρίας προς διάφορες εκδοχές νεομαρξισμού. Ο Άου αντλεί επιχείρημα από τα έργα των Γκράμσι, Αλτουσέρ, αλλά και από των Μαρξ-Ένγκελς. Το άρθρο ολοκληρώνεται παρουσιάζοντας τη συζήτηση για τις αντιφάσεις της καπιταλιστικής εκπαίδευσης, αναφέροντας συνοπτικά τη σημασία της εκπαίδευσης ως μέσου αντίστασης και ως στοιχείου κάθε επαναστατικής απόπειρας.

Στη συνέχεια ακολουθούν μια σειρά άρθρων που αναλύουν κριτικά τις σύγχρονες αναδιρθρώσεις του περιεχομένου και της δομής του εκπαιδευτικού συστήματος.

Στο επίκαιρο άρθρο του για την τηλε-εκπαίδευση, ο Γρόλλιος ασκεί μια σκεπτική και ολοκληρωμένη κριτική στις απόψεις που προκρίνουν με εμμονή την εξ αποστάσεως εκπαίδευση ως μια μορφή εκπαίδευσης που πρέπει να χρησιμοποιηθεί ευρύτερα στο άμεσο μέλλον.

Ανεξάρτητα, αν λόγω της τρέχουσας συγκυρίας της υγειονομικής κρίσης και των περιοριστικών μέτρων, η εξ αποστάσεως εκπαίδευση προτάθηκε ως αναγκαστική λύση για τη συνέχιση της εκπαιδευ-

τικής διαδικασίας, το άρθρο αμφισβητεί την κυρίαρχη λογική η οποία θεωρεί ως δεδομένη την κοινωνικοπολιτική, ιδεολογική και παιδαγωγική ουδετερότητα αυτής της μορφής εκπαίδευσης. Στο άρθρο εξετάζεται η πρωμοδότηση της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και η σχέση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της με την προώθηση της νεοφιλελεύθερης αναδιάρθρωσης και με τη χρησιμοποίηση συντηρητικών τεχνοκρατικών παιδαγωγικών, σε αντίθεση με την ολοκληρωμένη χρησιμοποίηση προοδευτικών μεταρρυθμιστικών παιδαγωγικών μεθόδων.

Στη συνέχεια, το άρθρο του Μαυρουδέα αποτελεί σημαντική συνεισφορά στην κατανόηση της υλικότητας των καπιταλιστικών αναδιρθρώσεων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, προσεγγίζοντας το πανεπιστήμιο ως ειδικό θεσμό του καπιταλιστικού συστήματος που έχοντας δυναμικό-ιστορικό χαρακτήρα δεν παραμένει αναλλοίωτο, αλλά μεταλλάσσεται.

Με βάση αυτές τις παραδοχές, ο συγγραφέας συσχετίζει τους μετασχηματισμούς του πανεπιστημίου με τα στάδια εξέλιξης του καπιταλιστικού συστήματος. Διακρίνονται τρεις «εποχές» του πανεπιστημίου (ερασμιακό, δημόσιο-κρατικό, επιχειρηματικό) που αντιστοιχούν σε τρία διαδοχικά στάδια του καπιταλιστικού συστήματος (ελεύθερος ανταγωνισμός, μονοπωλιακό στάδιο, νέο στάδιο μετά το 1973).

Οι τρεις αυτές «εποχές» του πανεπιστημίου διαφέρουν αναφορικά με τη σύνδεση μεταξύ της ιδεολογικής, της κατανεμτικής και της παραγωγικής λειτουργίας του. Το σύγχρονο επιχειρηματικό πανεπιστήμιο χαρακτηρίζεται από την άμεση υπαγωγή της επιστήμης στο κεφάλαιο και τη μαζική εμφάνιση μισωτής εργασίας στο εσωτερικό του. Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι ο δρόμος για την επαναστατική προοπτική περνά από την αντιπαράθεση με το επιχειρηματικό πανεπιστήμιο στη βάση ενός προγράμματος σύνδεσης των διεκδικήσεων με τα συμφέροντα του κόσμου της εργασίας.

Στο ίδιο πλαίσιο συσχέτισης των προσαρμογών των πανεπιστημίων με τις εξελίξεις του καπιταλισμού εντάσσεται

το άρθρο των Κάργα-Μηνακάκη. Οι συγγραφείς εστιάζουν στις αλλαγές στην έρευνα, στη «γεωγραφία» των πανεπιστημιακών τμημάτων και στις λειτουργίες του πανεπιστημίου. Εντοπίζουν δύο κύριες τάσεις που προσδιορίζουν τη σχέση πανεπιστημίου-καπιταλισμού: μια τάση μετατροπής των αποτελεσμάτων της έρευνας σε ιδιωτική ιδιοκτησία των πολυεθνικών, με αποτέλεσμα την ταχύτερη μετατροπή της επιστήμης σε επικερδή εφαρμοσμένη έρευνα· μια τάση κατακερματισμού των γνωστικών αντικειμένων και απόκτησης εφήμερων δεξιοτήτων άμεσα προσαρμοσμένων στις ανάγκες της «αγοράς εργασίας».

Σύμφωνα με τους συγγραφείς, οι εξελίξεις αυτές, στο πλαίσιο συνολικότερων μετασχηματισμών, σηματοδοτούν το πέρασμα από την τυπική στην πραγματική και καθολική υπαγωγή του πανεπιστημίου στο κεφάλαιο. Πρακτικά αυτό σημαίνει την πιο άμεση παρέμβαση του κεφαλαίου και των επιχειρηματικών κριτηρίων στα εκπαιδευτικά πράγματα, την αλλαγή στο περιεχόμενο των παρεχόμενων γνώσεων, αλλά και τις μεταβολές και τα ταξικά φράγματα στην προσβασιμότητα της γνώσης.

Στο επόμενο άρθρο, η Κατσιαμπούρα αναδεικνύει τη σχέση ανάμεσα στην παγκόσμια καπιταλιστική κρίση και τον επαναπροσδιορισμό του κοινωνικοπολιτικού, ιδεολογικού ρόλου της εκπαίδευσης, μια διαδικασία που έχει εκκινήσει κυρίως στη τελευταία τριακονταετία. Αναλύονται τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης στο πλαίσιο του νεοφιλελευθερισμού, οι αιχμές και οι στοχεύσεις της νεοφιλελεύθερης πολιτικής στην εκπαίδευση όπως διατυπώνονται ευθαρσώς στα επίσημα κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στις αποφάσεις και τις δράσεις του ΟΟΣΑ.

Στη συνέχεια, εξετάζεται ως υπόθεση εργασίας των παραπάνω θέσεων, η εφαρμογή των νεοφιλελεύθερων αντιμεταρρυθμίσεων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Τέλος, η συγγραφέας σκιαγραφεί τη δυνατότητα άρθρωσης ενός εναλλακτικού σχεδίου για τη δημόσια εκπαίδευση, το οποίο να στηρίζεται

και να προκρίνει τις αρχές της επαναστατικής κριτικής παιδαγωγικής.

Στο τελευταίο άρθρο του αφιερώματος, ο Ρέππας εξετάζει τη γενεαλογία, την ανάπτυξη και το περιεχόμενο του ενιαίου σχολείου. Το ενιαίο σχολείο ξεκίνησε αρχικά ως ένα σοσιαλδημοκρατικό σχέδιο άμβλυσης των ταξικών ανισοτήτων με στόχο την πρόσβαση και των υποτελών τάξεων στην εκπαίδευση, το οποίο δεν αμφισβητούσε την αποστολή του σχολείου στον καπιταλισμό. Αποτελώντας ωστόσο αίτημα ενός προοδευτικού κινήματος και μέσω κοινωνικών αγώνων θεσμοποιήθηκε με εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, για αυτό και στο πλαίσιο νεοφιλελεύθερων αναδιαρθρώσεων στοχοποιήθηκε από τις αστικές κυβερνήσεις και το κεφάλαιο.

Ταυτόχρονα, το ενιαίο σχολείο έλαβε άλλο περιεχόμενο στο πλαίσιο της Οκτωβριανής Επανάστασης όταν η απόπειρα της νεοσύστατης εξουσίας να οικοδομηθεί ένα νέο εκπαιδευτικό σύστημα συνάντησε την αντίδραση μέρους των μικροαστών δασκάλων της εποχής.

Ο Ρέππας επικαιροποιεί τις αρχές του ενιαίου σχολείου, επικρίνει τις απόψεις περί ουδετερότητας του αναλυτικού προγράμματος και του εκπαιδευτικού σχεδιασμού, συνδέοντας άρρηκτα το διάλογο και τον αγώνα για την απελευθερωτική εκπαίδευση με τον κοινωνικό μετασχηματισμό και τη συγκρότηση συνειδητών δρώντων υποκειμένων.

Επειδή θεωρούμε ότι η γνώση είναι δύναμη και δικαίωμα αλλά και ότι η κριτική σκέψη αποτελεί αναγκαίο και αναπόσπαστο χαρακτηριστικό μιας ολοκληρωμένης προσωπικότητας. Επειδή ασκούμε σαρωτική κριτική σε κάθε ουδέτερη-τεχνοκρατική πρόσληψη της παιδείας αλλά και σε κάθε απλοϊκή αναγωγή της εκπαίδευσης στην οικονομία ή μετάθεσης κάθε αγώνα για μια καλύτερη παιδεία σε μια άλλη κοινωνία· ως *Τετράδια Μαρξισμού* επιδιώκουμε να συμβάλουμε στον γόνιμο διάλογο και στην ενίσχυση των επιστημονικών και πολιτικών επιχειρημάτων και σε αυτό το κρίσιμο μέτωπο κοινωνικής και ιδεολογικής σύγκρουσης με την αστική σκέψη και τους φορείς της. **T**